

Van ZIJLHUIS tot BOERDERIJ
Provinciale weg 38 Wetsinge

Wie in het bezit komt van een meer dan 400 jaar oude afbeelding van zijn of haar geboortehuis, wordt ongetwijfeld nieuwsgierig naar het verleden.

Zo is dit verhaal over mijn geboorteplek ontstaan.

Het is de geschiedenis van het Zijlhuis van de oudste Wetsingerzijk, waar nu de familie van Dorp woont.

Via een ver familielid (mr G Lugtenborg) heb ik een aantal jaren geleden een afbeelding gekregen van een kaart van 1643/44.

Deze kaart is getekend door Regemortes, stamno 1578 76-8-6 (dus naar de situatie in 1578).

Bovenaan de kaart staan een aantal belangrijke gebouwen. Van noord naar zuid (van links naar rechts) kunnen onderscheiden worden de kerk van Obergum(8), de kerk van Winsum(7), de kerk van Bellingeweer(6), de Tammingaborg te Bellingeweer(5), de boerderij Tijum(4), de boerderij Valcum(3), de Onstaborg te Wetsinge(2) en de kerk te Groot Wetsinge(1).

Anno 2010 bestaan alleen de kerken van Obergum en Winsum en de boerderijen Tijum en Valcum nog; de rest is in de loop van de geschiedenis verdwenen.

Verder zijn duidelijk de negen boerderijen, waaronder 'de Raken' (A) en hun verkaveling in de Garnwerderhoek getekend. Op deze kaart is de kanalisering van het Reitdiep er later bij ingetekend. Ook is het Oude Diepje, een van de vele afgesneden bochten of 'raken' in de vroegere rivier de Hunze te zien. Verder is vermeld het oude Wetsingerzijk, nu boerderij van Dorp (9) en het nieuwe Wetsingerzijk, boerderij Horinga (10).

In de uitvergroete tekening van het oude Wetsingerzijk is duidelijk het voorhuis van de huidige boerderij van Van Dorp (adres Provincialeweg 38) te herkennen. In werkelijkheid is het huis een kwart slag gedraaid.

Kenners veronderstellen dat het hier een zogenaamd Zijlhuis of Waardmanshuis betreft.

Welke functie heeft dit gebouw gehad?

Tot 1629 gebeurde de afwatering, de lozing van het boezemwater, van Sauwerd en Wetsinge via de Oude AE en de noordelijkste tak van het Wetsinger Maar op de Hunze, die vanaf 1551 Reitdiep werd genoemd. Deze noordelijke tak is het oudste deel van het Wetsinger Maar.

Op de westelijke uiteinde van het Wetsinger Maar lag het Wetsingerzijk: een houten sluis, die zorgde dat overtollig water van de landerijen werd geloosd en dat zeewater in tijden van storm en hoge vloed niet verder landinwaarts kon.

Aan beide zijden sloot het zijk aan op dijken. Aan de zuidzijde op de achterste 'ol diek van Doademoa' (nu leegstaande boerderij Ykema) en aan de noordzijde aan de bijna weggewerkte dijk in het land van Valcum.

Tussen 1629 en 1636 werd het Garnwerderrak, ook wel 'de cromme raecken' genoemd, de grote slinger van de Hunze langs Garnwerd afgesneden. Het Wetsingermaar werd nu, in zuidelijke richting, verlengd naar het Sauwerdermaar en vanaf de oude Wetsingerzijk werd een nieuw Maar gegraven dat met een nieuwe Wetsingerzijk (bij boerderij Horinga) aansloot op het nieuw gegraven Reitdiep.

Behalve 'sluismeester' was de bewoner in die tijd ook cafébaas. Volgens 'deskundigen' had vroeger ieder zijlhuis een gelagkamer. Ook zou de bewoner waardman geweest kunnen zijn. Een waardman was iemand die toezicht hield op (ingeschaard) vee. Gezien de ligging van het huis aan het Reitdiep, dat tot in de 18e eeuw in open verbinding met de Waddenzee stond, de

ligging van de Wetsinger Onstaborg en de status van de bewoners van deze borg, is dat laatste dus heel goed mogelijk.

De heren van de Onstaborg te Wetsinge (gebouwd omstreeks 1540) waren in het bezit van enkele heerden rond Wetsinge en waarschijnlijk ook van de grond bij de sluis.

In 1800 was de reeds in sterk verval verkerende Borg, al enkele tientallen jaren niet meer in het bezit van adellijke families, verkocht met schathuis en 55 grazen land. Daarna vond geleidelijke de afbraak van de gebouwen plaats.

Het Zijlhuis was toen al een boerderij op grond van de Onstaborg. In latere jaren is grond bijgekocht van de oude borg en het bedrijfsgedeelte enkele malen uitgebreid.

Het Zijlhuis van de oude Wetsingerzijl bestaat anno 2010 aan de buitenkant nog in de oorspronkelijke vorm. Dit deel is dus meer dan 400 jaar oud. Het was in mijn familie bekend dat er een zeer oude handgevormde kleine steen was gebruikt in de gemetselde buitenmuren.

Het woonhuis bestond oorspronkelijk uit twee kamers met kasten en bedsteden.

In de 20^e eeuw zijn er een tweetal renovaties (1947 en 1958) uitgevoerd. Bij de eerste in 1947, zijn de ramen op het westen in de zuidelijke kamer rechtgezet. Jammer genoeg is toen ook de dubbele openslaande voordeur vervangen door een raam. De stoep van vier treden is toen weggebroken. Mijn vader, K P Mulder, geboren in 1910 kon zich niet herinneren dat deze voordeur ooit is gebruikt.

Het oude voorhuis lag ca 4 traptreden hoger als de rest van het huis. De grote kelder onder de noordelijke kamer, had een trap van vijf treden vanuit het binnenhuis naar beneden. De veel kleinere (aardappel)kelder onder de zuidelijke kamer was slechts twee treden diep.

Merkwaardig was de scheefstand van ca 10 cm, van het zuidelijke deel van het huis vanaf de aardappelkelder. Dit bevreemdt temeer omdat je verzakkingen richting het Maar naar het noorden of het westen zou verwachten.

Bij de verbouwing in 1958 bleek dat de brandgevel tussen het oude voorhuis en het achterhuis ingevoegd was. Toen werd bevestigd dat dit van oorsprong een buitengevel geweest moest zijn. Verder was bekend dat er in de schuur een tweetal fundamenten aanwezig waren. Hieruit is toen verondersteld dat de schuur tweemaal is verlengd. Helaas is met uitzondering van de zolders in 1958 het complete binnenwerk van het voorhuis eruit gesloopt. Bij het slopen bleken de houten afscheidingen tussen de kamers en de bedsteden achter het behang en de aanwezige linnen bekleding, beschilderd. Ook in andere oude boerderijen, zoals bijvoorbeeld de Piloersemaaborg te Den Ham, is dit nog te zien. Bijzonder was dat de grote diepe kelder in de winter bij hoog water regelmatig tot de banken vol water liep. De kelders, inclusief de banken, geheel betegeld, moeten nog aanwezig zijn. Bij de verbouwing zijn ze vol gestort met grond.

Bij het slopen in 1958 bleek verder dat de vloerplanken van de noordelijke kamer ca drie cm dik waren en volgens de timmerlieden van een uitstekende kwaliteit. Nóg beter was de vloer van de zuidelijke (gelag?)kamer. Hiervan waren de planken bijna 5 cm dik. Bij mijn weten zijn de meeste van deze planken weer opnieuw in de vloeren gebruikt.

Beide kamers hadden twee bedsteden. Naast de bedsteden in de zuidelijke kamer bevond zich een grote gele kast die ongeveer even breed was als de bedsteden. Deze kast was voorzien van twee openslaande deuren en achter deze deuren bevond zich eerst een dubbele opstap. Deze gele kast was voorzien van meerdere planken die rondliepen vanaf de rechterdeur via de achterwand naar de linkerkant. In de linkerhoek bevond zich een apart drankenkastje van ca een halve meter breedte. Mijns inziens kan niet uitgesloten worden dat dit een overblijfsel was uit het oude waardmansion.

De Landerijen.

Uit de publikatie Boeren en Bunders van eerder genoemde mr G Lugtenborg blijkt dat in 1774 Rengenier Willems op deze plek woonde en er 39 grazen in bezit had. Deze 39 grazen (ca 16,5 ha) lagen aaneen gesloten, langs het Maar vanaf het later gegraven Wiergat tot aan het eveneens later aangelegde spoor. Bij zijn geboorte in 1774, was zijn vader Willem Jans landbouwer op de 'uiterdijk te Winsum', waarschijnlijk dezelfde plaats.

De familie heeft in 1812 onder Napoleon, de naam Hoeksema aangenomen. De uitgang 'sema' betekent 'van de'. Het is dus niet gewaagd te veronderstellen dat de familie Hoeksema zijn naam ontleende aan 'de hoek van het Maar' of de Garnwerderhoek.

Rengenier Willems die zelf in 1810, vóór de achternaamgeving, is overleden, gebruikt tot 1805 39 grazen land. In dat jaar verkrijgt hij er 11 grazen bij. In 1817 koopt zijn weduwe er nog eens 11 grazen bij.

Zijn dochter Geeske Rengeniërs Hoeksema gehuwd met Pieter Pieters Lugtenborg verkrijgen bij de boedelscheiding in 1818 de boerderij. In 1820 en 1822 kopen zij nog eens tweemaal 10 grazen, waaronder de Wier. De 42 grazen (ca 18,8 ha) die er begin 1800 bijgekocht zijn waren afkomstig van de Onstaborg te Wetsinge. De 39 oorspronkelijke grazen (ca 16,5 ha) waren in beklemdrechterlijke zin eveneens afkomstig van de Borg. Daarmee is duidelijk dat met uitzondering van het borgterrein de boerderijgronden, achter het Zijlhuis, in de Hoek van het Maar, de voortzetting zijn van de vroegere edele heerd Onsta te Wetsinge.

Het oude borgterrein is in 1934 doorsneden door de Provinciale weg en behoort nu grotendeels bij de boerderij van G Bakker.

Ruim 1,5 ha tussen de weg en het spoor en gelegen aan het Maar is afgesplitst en nu nog in bezit van mijn familie.

Waarschijnlijk lijken de beide verlengingen van de schuur verklaard met het vergroten van het bedrijf rond 1818. Wanneer de kapschuur gebouwd is, is niet bekend. De gebinten waren afkomstig van afbraakhout. Deze kapschuur heeft omstreeks 1976 plaats gemaakt voor de huidige ligboxenstal.

Na een periode van welvaart in de landbouw, die eindigde rond de jaren 1875/1880, waren mijn overgrootouders in 1875 op de boerderij gekomen en belandden direct in een crisis. Tot overmaat van ramp stierf overgrootvader Klaas Lugtenborg reeds na 6 jaar, in 1881. Hij was een kleinzoon van genoemde Pieter Pieters Lugtenborg en een zoon van Pieter Kornelis Lugtenborg. Klaas Lugtenborg ligt begraven tussen zijn ouders op het oude kerkhof voor de Wheeme later de oude smederij in Groot Wetsinge. Ook twee van zoons liggen op dezelfde rij begraven.

Op dit kerkhof waren de zes meest noordwestelijke legersteden op de laatste (17e) akker toegewezen aan de bewoners van 'onze' boerderij. De zes legersteden ernaast, recht voor de kerk, waren bestemd voor de bewoners van de boerderij bij de til. Vanaf 1920 woonde hier de familie Datema en daarvoor enige generaties Hoeksema, die oorspronkelijk ook afkomstig waren van de boerderij achter het Zijlhuis.

Volgens een oude kaart heeft het kerkhof te Wetsinge 17 akkers. Elke akker had 3 legersteden, elk van 6 graven, genummerd van 1 t/m 6 te beginnen aan het noordeinde van de akker. Oorspronkelijk behoorde naar oud gebruik bij elk huis een legerstede van 6 graven. Bij het voller worden van het kerkhof is dit gebruik in 1892 afgeschaft.

Tegelijkertijd met het oude borgterrein, door de familie Wolt, is na 1883 de Wier afgegraven door mijn overgrootmoeder Anje Lugtenborg-Hoeksema. Bij de boedelscheiding in 1883 was haar de boerderij toegeedeeld met het recht om de Wier af te graven. Dit recht werd toen losgekoppeld van het beklemdrecht, dat met de boedelscheiding weer uit de familie verkocht werd. Haar broer die enigszins gehandicapt was, werd haar boerknecht, nu zouden we zeggen bedrijfsleider. Deze broer liet voor f 2000,= het zogenaamde Wiergat naar het Maar graven,

waardoor het mogelijk werd om de pramen met wierdegrond naar Drenthe te laten varen. Volgens de mondelinge overlevering van mijn grootvader Aries Mulder, kreeg hij hiervoor 5 cent per m³. Deze vertelde ook dat er een ladder van 24 treden nodig was om naar boven te kunnen komen.

Tot zover een kort relaas van de geschiedenis van de boerderij waar van 1744 tot 1965 één familie woonde. Eerst 2 generaties die in 1812 de naam Hoeksema aannamen, toen 3 generaties Lugtenborg en vanaf 1908 2 generaties Mulder.

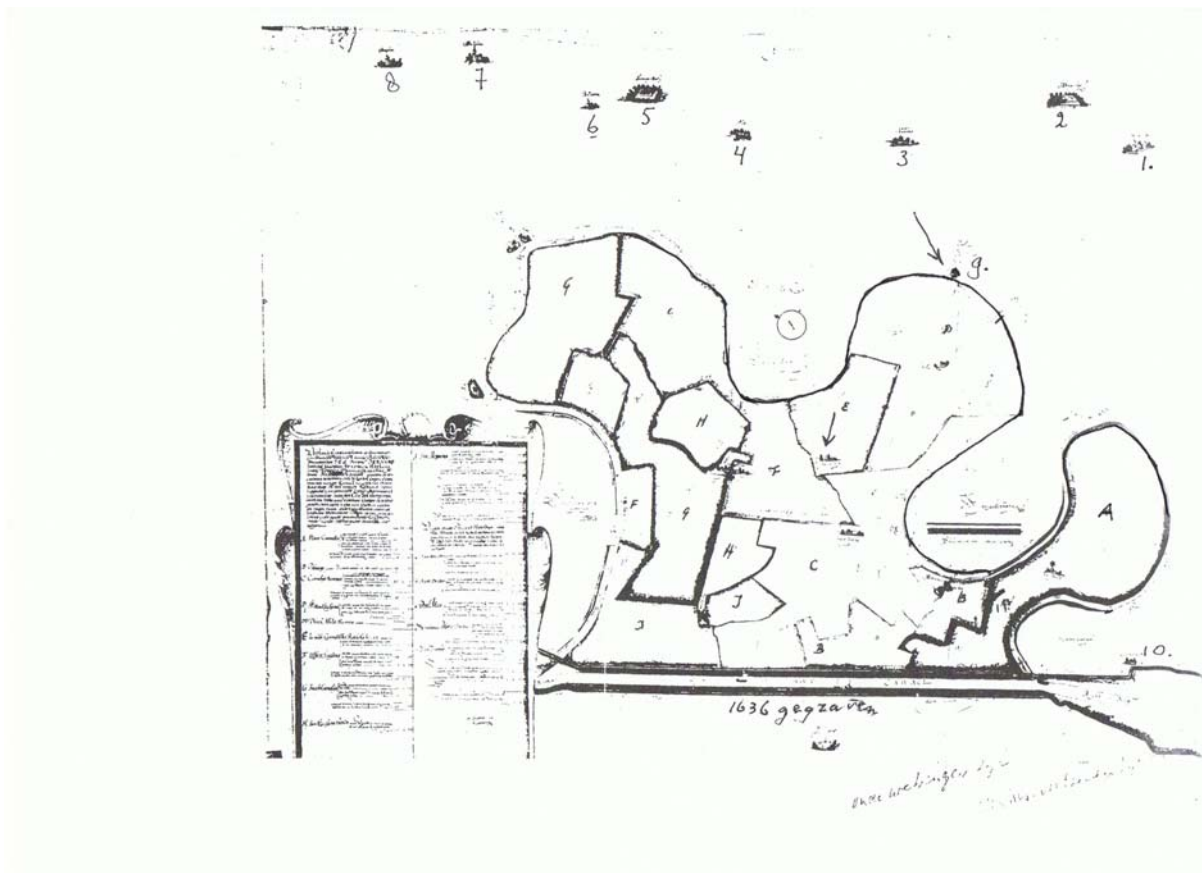
Daarna woonden er nog de families Weterings, Zandbergen en Van Dorp.

Bijlagen:

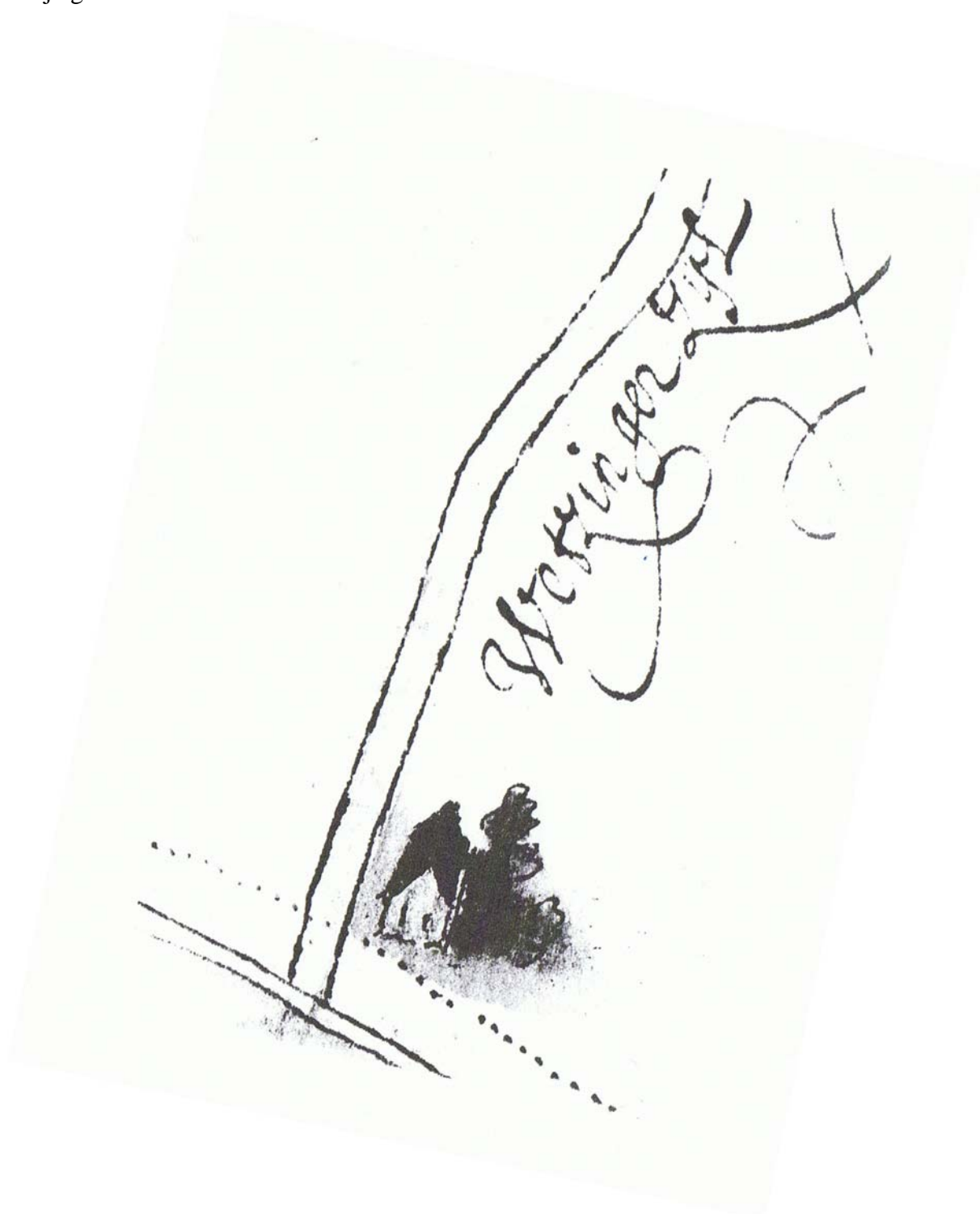
1 een afdruk van de aangepaste kaart van Regemortes uit 1643/44

2 een uitvergroting van het Wetzinger Zijl van dezelfde kaart

Bijlage 1

Bijlage 2

Arie R Mulder, geboren en getogen in Wetsinge
Odinksveld 12
7491 Delden
tel. 074-3763214
email: a.r.mulder@hetnet.nl